

mische toestand in Atjeh.¹ 'Men behoeft', aldus het verslag van zijn uiteenzetting in een der inheemse dagbladen,

'geen diepgaand onderzoek in te stellen om te weten dat de Atjehers een zeer arm volk zijn. Daarop wijzen duidelijk de primitieve woningen, de armoedige kleding, de vele ziekten, het bleke gelaat van veel *desa*-mensen als gevolg van ondervoeding. Met cijfers toonde hij aan dat de inkomsten van de gemiddelde *tani*² per dag slechts 4½ cent bedragen, terwijl hij 7 cent nodig heeft om in zijn noodzakelijke levensbehoeften te voorzien. Als koelie te werken ligt in feite niet in de aard van de Atjeher, doch in de laatste tijd trekken steeds meer lieden naar de steden om daar dagloner te worden.'³

Niet alleen in Atjeh maar ook elders in de archipel waren de meeste inheemsen zeker naar Westerse maatstaven schamel gekleed en schamel behuisd. Werd dat als een noodtoestand ervaren? Wij nemen aan van niet: zo waren de leefomstandigheden geweest van generatie op generatie. Het contrast tussen de eigen armoede en de door de moderne techniek mogelijk gemaakte welvaart werd wellicht door vele inheemsen duidelijker dáár beseft waar die moderne techniek haar verworvenheden toonde: in de steden. Wij herinneren aan het beeld van een van de *kampongs* in de hoofdstad dat in het rapport van van Poll en Teulings werd vastgelegd – elders in Batavia waren de levensomstandigheden van vele inheemsen, hoewel minder ongunstig, óók aan de primitieve kant. In 1937 liet het gemeentebestuur een breed onderzoek naar die omstandigheden instellen bij een kleine tweeduizend gemeentekoelies. Slechts 2% hunner mocht men als geschoolden en ruim 23% als half-geschoolden beschouwen, bijna 75% was ongeschoold. Meer dan de helft van deze koelies verdiende het laagste loon: 30 cent per dag. De woningen van bijna een kwart van de gehele groep bestonden uit één kamer. Aparte keukentjes waren er in een kwart van de woningen en een simpele wc bevond zich slechts in één op de acht.

Ook de gezondheidstoestand van de inheemsen was, al waren gevaarlijke volksziekten door de zorgen van het gouvernement bedwongen (meer hierover in het volgend hoofdstuk), minder gunstig dan die van

¹ Het kan zijn dat de spreker alleen de afdeling Groot-Atjeh op het oog had waar zo lang gevochten was, volgens de bestuursambtenaar Piekaar althans was er in het gouvernement Atjeh als geheel van '39 af sprake van een duidelijke economische verbetering; er werd bijvoorbeeld weer rijst geëxporteerd. (A. J. Piekaar: *Atjeh en de oorlog met Japan* (1949), p. 17, 24). ² Landbouwer. ³ Kantoor voor de Volkslectuur: *Overzicht van de Indische en Maleis-Chinese pers*, 1940, p. 323-24.